

dr hab. Paweł Rydzewski, prof. UMCS
Uniwersytet Marii Curie – Skłodowskiej
Wydział Filozofii i Socjologii
Instytut Socjologii
Pl. Marii Curie – Skłodowskiej 4
20-031 Lublin

Lublin, 10.11.2022

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Jerzego Książka

pt. „Rola mediacji w sytuacji rozwodu. Na podstawie badań socjologicznych mediatorów warszawskich sądów okręgowych i rodzicielskich planów wychowawczych” napisanej pod kierunkiem ks. dra hab. Stanisława Fela, prof. KUL oraz promotora pomocniczego dr Małgorzaty Szyszki

Problematyka mediacji rozwodowych jest rzadko podejmowana w polskich badaniach socjologicznych, a jeżeli już to raczej jako fragment szerszych badań lub też przyczynkowo. Brakuje w Polsce badań socjologicznych skoncentrowanych wyłącznie na problematyce mediacji rozwodowych a opartych na odpowiednio dużym materiale empirycznym. Recenzowana praca doktorską jest wypełnieniem tej luki i to stanowi o jej wartości. Oryginalność recenzowanej dysertacji wynika zaś z wykorzystania zarówno metod jakościowych (51 indywidualnych wywiadów pogłębionych z mediatorami), jak też (częściowo) ilościowych (478 dokumentów – rodzicielskich planów wychowawczych) - w badaniach związanych właśnie z tą problematyką. W tym drugim przypadku połączono podejście jakościowe i ilościowe. Można się zastanawiać, czy nie lepiej byłoby w przypadku badania planów wychowawczych dokonać jednak kwantyfikacji danych i w pełni zastosować analizę ilościową. Jest to jednak sprawa do dyskusji.

Praca składa się z 7 rozdziałów, z których pierwsze 3 mają charakter teoretyczny, rozdział 4 – metodologiczny, 5, 6 i 7 – to rozdziały badawcze. Struktura pracy, podział treści, elementy formalne związane z redakcją tekstu naukowego – nie budzą zastrzeżeń.

Najciekawszą częścią rozprawy jest zakończenie, w którym w sposób bardzo uporządkowany doktorant podsumował i przedyskutował zebrany materiał empiryczny, odnosząc się przy tym bezpośrednio do pytań badawczych (które również zostały wcześniej bardzo szczegółowo przedstawione – co należy podkreślić). Powstała więc widoczna klamra spinająca część koncepcyjną i badawczą, co świadczy o gruntownym przemyśleniu całej struktury pracy.

Literatura jest dość obszerna jak na pracę badawczą, ale mało jest publikacji obcojęzycznych, a przecież wiadomo, że mediacje rozwodowe najbardziej obszerną literaturę mają w piśmiennictwie amerykańskim. Brakuje jednak przynajmniej jednej ważnej pozycji: Edward Rosset, *Rozwody*, 1986, PWE. Doktorant korzysta z tej publikacji w pracy, aczkolwiek nie wprost, a za pośrednictwem innych publikacji nawiązujących do tej klasycznej już dziś monografii. Wprawdzie upływ czasu zdezaktualizował jej warstwę empiryczną, to jednak wciąż aktualne pozostają pewne propozycje o szerszym, bardziej teoretycznym charakterze.

Badania przedstawione w recenzowanej pracy dotyczą ośrodka warszawskiego. Przydałaby się jednak refleksja na temat możliwości uogólnienia wyników badań. Można więc zastanawiać się w jakim stopniu przedstawione wnioski mają charakter bardziej ogólny, a w jakim jednak ograniczony przestrzennie. Taka refleksja jest potrzebna, nawet po uwzględnieniu, że część danych ma charakter jakościowy. Przeprowadzono przecież także analizy ilościowe – a to zobowiązuje do zastanowienia się (przynajmniej aspektowo) nad możliwością ich uogólnienia.

W podrozdziale 4.2 doktorant przedstawił krótko podejście ilościowe i jakościowe w badaniach społecznych. Jest to jak najbardziej uzasadnione z punktu widzenia tego, jak zaplanował badania własne. Szkoda tylko, że wykorzystał literaturę dość skromnie, odwołując się niemal wyłącznie do prac Krzysztofa Koneckiego. Na poziomie doktoratu, podejmując kwestię tak ważną z perspektywy metodologii nauk społecznych, dobrze byłoby sięgnąć do szerszej literatury. Warto było poruszyć także kwestię *mixed methods* – podejścia łączącego metody ilościowe i jakościowe – z obszerną literaturą. Omówienie *mixed methods* znacznie lepiej pasowałoby do metodologii własnej doktoranta niż lakoniczne odwołanie się do triangulacji (metody). A już z pewnością sprawa łączenia badań ilościowych i jakościowych nie jest tak prosta jak to wynika z omówienia przeprowadzonego przez doktoranta.

Doktorant słusznie wyjaśnia, iż w przypadku indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) nie wyznacza się z góry liczebności próby badawczej (inaczej jak w badaniach ilościowych na próbach losowych) i podkreśla, że próg „nasylenia teoretycznego” jest głównym (choć nie jedynym) czynnikiem decydującym o wielkości próby. Ponieważ jednak wszelkie metody i techniki badawcze mają swoje wady i ograniczenia, wskazane byłoby ukazanie problemów i ograniczeń także w IDI. Co do wielkości próby, to oczywiście można się zastanawiać czy 51 wywiadów można uznać za wystarczający materiał do pracy doktorskiej. Ponieważ jednak w badaniach jakościowych nie stawia się jednoznacznych wymagań w tym zakresie i uwzględniając także fakt, iż osoby będące respondentami w tych badaniach są niewielką i specyficzną zbiorowością można uznać, że wielkość tej próby jest wystarczająca. Pozostając przy zagadnieniu wielkości próby należy podkreślić, że 478 rodzicielskich planów wychowawczych przeanalizowanych przez doktoranta z zastosowaniem analizy treści to liczba wystarczająca nawet w badaniach ilościowych.

Nie do końca jasny jest sposób doboru planów rodzicielskich do badań. Doktorant napisał, że zostały one udostępnione przez Zarząd Główny Polskiego Centrum Mediacji i dotyczyły spraw z lat 2011-2020. W pracy nie znalazłem uzasadnienia, dlaczego wybrano właśnie ten zakres czasu. Nie znalazłem też informacji, czy wstępna liczba 500 przekazanych dokumentów (pewna część nie spełniała kryteriów) to całkowita liczba spraw z lat 2011-2020, czy jakaś jej część. Jeżeli część, to jaka? I według jakich kryteriów wybrana?

Doktorant trochę niekonsekwentnie stosuje terminologię metodologiczną, stosowaną przez siebie, jakościową metodę badawczą raz nazywając IDI (indywidualnymi wywiadami pogłębionymi), innym razem – wywiadami eksperckimi. Jeżeli nawet są przesłanki, aby te określenia łączyć (z pewnego punktu widzenia nie muszą być rozłączne), to należałoby to jakoś wyjaśnić.

Mam pewne uwagi (być może trochę subiektywne) co do sposobu analizy części danych. W dużym skrócie polega ona na podaniu pewnego stwierdzenia i uzasadnieniu go „przy pomocy” cytatu – fragmentu tekstu pozyskanego z badań. Zdaję sobie sprawę, że w praktyce (co podkreślam) często w raportach z badań a nawet części publikacji tak właśnie wygląda analiza danych wytworzonych jako tekst lub przetworzonych do postaci tekstu. W literaturze metodologicznej badań jakościowych można znaleźć przykłady znacznie bardziej

interesujących i bardziej zaawansowanych sposobów analizy tego typu danych. Żeby być dobrze zrozumianym – nie uważam zastosowanej w pracy analizy za nieprawidłową, ale jest ona w swej istocie bardzo prosta, bez wykorzystania możliwości współczesnej metodologii jakościowej.

W zakresie uwag szczegółowych:

1. Doktorant wymienia trzy „perspektywy” przyjmowane przy badaniu rozwodów (str. 55). Podaje źródło – artykuł Kitson, Babri i Roach oraz stronę 3 z tego tekstu. Oryginalny tekst znajduje się natomiast na stronach 255-293. Wymienione i opisane trzy „perspektywy” nie pojawiają się w takim ujęciu w tym artykule, natomiast dokładnie w takim ujęciu (nawet z użyciem podobnego słownictwa) pojawiają się w moim artykule pt. „Społeczno - demograficzne korelaty rozwodów”, opublikowanym w Studiach Demograficznych nr 1 z 1992 roku – w którym sięgnąłem do wspomnianego artykułu Kitson, Babri i Roach i w specyficzny sposób tekst ten zinterpretowałem. Nie uznaję tego za plagiat, gdyż źródło zostało wskazane, a więc doktorant nie przypisuje sobie tego fragmentu tekstu, natomiast uznaję to za cytowanie z drugiej ręki – bez podania źródła pośredniego. Jest to więc błąd typu formalnego.
2. Na str. 4, w pierwszym akapicie brakuje przypisu do źródeł.
3. Na str. 245 znajduje się tabela z współczynnikami korelacji. Mam wątpliwości czy zastosowanie korelacji przy próbie nielosowej jest dopuszczalne. Niejasny jest też opis współczynników (w przypisie) co pogłębia moje wątpliwości w tym zakresie.

Pomimo pewnych zastrzeżeń, uważam, że przedstawione do oceny dzieło jest wartościowe i oryginalne. Autor wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną w zakresie podjętej tematyki oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska **mgr. Jerzego Książka** spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym i wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

